

12.00.03
17621

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ГОЛУБЄВА Неллі Юріївна

УДК 347.4(477):340.115

**ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ:
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис
Робота виконана на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
заслужений діяч науки і техніки України
ХАРИТОНОВ Євген Олегович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідуючий кафедрою цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
ЛУЦЬ Володимир Васильович,
Академія муніципального управління,
завідуючий кафедрою цивільно-правових дисциплін;

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
МАЙДАНИК Роман Андрійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідуючий кафедрою цивільного права;

доктор юридичних наук, професор
ШИШКА Роман Богданович,
Юридичний інститут Національного
авіаційного університету,
завідуючий кафедрою господарського права і процесу

Захист відбудеться 11 жовтня 2013 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий « 9 » Вересня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.І. Чанинєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема розробки теоретичних основ регулювання цивільних відносин завжди гостро стояла перед цивілістами. Одна з найзначніших подій у сфері приватного права України – прийняття й уведення в дію Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), який ґрунтується на випробуваних століттями принципах, методах і способах регулювання майнового обороту.

Оновлене цивільне законодавство вимагає переосмислення багатьох теоретичних проблем цивільного права, оскільки фундаментальні питання вітчизняної цивілістики отримали розробку в період дії старих цивільних законів. Нині виникла нагальна необхідність у науковій оцінці процесів трансформації діючого права, що відбуваються.

На сьогодні актуальною проблемою науки цивільного права є визначення основних положень про зобов'язання на єдиних методологічних засадах. Законодавство, що регулює зобов'язальні відносини, настільки велике за обсягом, що формування його на різних методологічних, концептуальних засадах створює загрозу для успішного розвитку економіки, а отже, і розвитку країни в цілому.

Багато вчених розглядали ті або інші аспекти вчення про зобов'язання: виконання зобов'язання, припинення зобов'язання, зобов'язання відшкодування шкоди тощо. Зокрема, будувалися різноманітні концепції з досліджуваних питань, розглядалися загальні положення зобов'язального права, але в межах досить вузьких завдань, які науковці ставили перед собою. Показовим є той факт, що розділи підручників і навчальних посібників із найпринциповіших питань зобов'язального права, таких як поняття зобов'язального права як підгалузі цивільного права, поняття, ознаки, елементи зобов'язання тощо відзначаються крайньою лаконічністю.

Саме тому загальна концепція зобов'язання у цивільному праві має бути досліджена через осмислення методологічного, систематичного, історичного й лінгвістичного значення цієї категорії. Крім того, потребує вирішення питання відмежування цивільно-правових зобов'язань від інших подібних відносин, а також застосування терміну «зобов'язання» в інших галузях права.

Особливої актуальності для розробки вчення про зобов'язання набуває дослідження елементів зобов'язання, особливо його об'єкту та змісту, оскільки саме вони визначають специфіку кожного різновиду зобов'язання. Суб'єктний склад зобов'язання, зазвичай, не впливає на специфіку зобов'язання, крім невеликого кола зобов'язань, наприклад, зобов'язань, що виникають з договорів прокату, роздрібної купівлі-продажу тощо.

Комплексна розробка теми зумовила необхідність звернення до праць представників загальної теорії права, цивілістики, романістики, компаративістики дореволюційного періоду (початку XX століття), радянського і сучасного періодів: С.С. Алексєєва, М.М. Агаркова, С.М. Бервено, М.М. Брагинського, Д.В. Бобрової, Т.В. Боднар, В.А. Васильєвої, С.Й. Вільнянського, В.В. Витрянського, Є. Годеме, В.І. Голєвінського, Г. Дєрнбурга, О.В. Дзєри, М.Д. Єгорова, О.С. Йоффе, І.С. Канзафарової, Т.С. Ківалової, О.О. Красавчикова, Н.С. Кузнєцової, Л.А. Лунца, В.В. Луця, Р.А. Майданика, Д.І. Мейєра, І.Б. Новицького, К.П. Побєдоносцева, С.О. Погрібного, О.П. Подцерковного, Й.О. Покровського, Р. Сават'є, Ф.К. Савін'ї, О.Н. Садікова, В.І. Синайського, Є.А. Суханова, Ю.К. Толстого, Ю.Б. Фогельсона, Р.О. Халфіної, Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Б.Б. Черєпахина, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шєршенєвича, Р.Б. Шишкі та ін.

Вивчення праць зазначених науковців дозволило встановити й оцінити стан досліджуваної проблеми, виявити та дослідити питання, що постали на сучасному етапі реформування теорії цивільного права, та визначити шляхи їх вирішення.

Проте, праці згаданих вище авторів стосувалися лише окремих аспектів проблеми, що є предметом дисертаційного дослідження, не охоплюючи усі її аспекти в цілому.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що існує нагальна потреба заповнити прогалини в наукових розвідках стосовно поняття, сутності та елементів зобов'язання на сучасному етапі розвитку цивільного права України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Теоретичні та практичні питання теми дисертації досліджувалися у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права на 2006-2010 роки за темою «Традиції та новації у сучасному цивільному праві України» на 2006-2010 роки як складової плану науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» на 2006-2010 роки (державний реєстраційний номер 0106U004970), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671).

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є розробка, теоретичне обґрунтування загальної концепції зобов'язання у цивільному праві, яка б відповідала сучасному стану цивілістичної науки, в тому

числі вирішення найбільш важливих теоретичних проблем, пов'язаних із зобов'язальними правовідносинами, їх елементами, а також визначення перспектив вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

Для досягнення поставленої мети було вирішено такі основні завдання:
визначити поняття та основні характеристики зобов'язального права як підгалузі цивільного права України;

визначити поняття та характерних ознак зобов'язання за цивільним законодавством України;

дослідити суб'єктний склад зобов'язальних правовідносин;

охарактеризувати об'єкт зобов'язальних правовідносин та вимоги до нього;

визначити різновиди дій боржника як об'єкта зобов'язання та класифікувати їх;

розкрити особливості права вимоги кредитора як складової змісту зобов'язальних правовідносин та як об'єкту цивільних прав;

розглянути особливості обов'язку боржника як складової змісту зобов'язальних правовідносин;

визначити інші права та обов'язки, які реалізуються у зобов'язальному правовідношенні;

встановити поняття та ознаки зобов'язання з немайновим змістом;

визначити випадки ускладнення змісту зобов'язання;

сформулювати пропозиції щодо вдосконалення загальних положень про зобов'язання у ЦК України.

Об'єктом дослідження є теоретичні та практичні проблеми правового регулювання зобов'язальних відносин.

Предметом дисертаційного дослідження є методологічні засади правового регулювання зобов'язань у цивільному праві України.

Методи дослідження. У процесі дослідження загальних положень про зобов'язання було використано діалектичний метод пізнання правової дійсності. Крім того, використовувався метод системно-структурного аналізу, застосування якого дозволило розглянути зобов'язання як елемент правової системи, що знаходиться у процесі постійного розвитку, і визначити його місце в системі цивільно-правових відносин, проаналізувати структурні та змістовні особливості зобов'язальних правовідносин (підрозділи 3.1, 3.2, 5.1–5.4).

У рамках зазначеного методологічного підходу використано також формально-логічний метод, за допомогою якого досліджувалися законодавство щодо загальних положень про зобов'язання, практика його застосування, визначено правову природу зобов'язань і зобов'язального права (підрозділи 2.1, 3.1, 3.3). Цей метод був використаний під час дисертаційного дослідження з урахуванням принципів формальної логіки, сталих логічних

закономірностей для формулювання логічно правильних висновків та пропозицій щодо визначення поняття зобов'язання (підрозділ 3.3). Методи аналізу та синтезу були використані для здійснення виокремлення з тих чи інших концепцій, думок стосовно певних галузей права та законодавства з метою їх ретельного вивчення (за допомогою методу аналізу) та поєднання їх у певну концептуальну систему (за допомогою методу синтезу) для дослідження категорії зобов'язання у цивільному праві (підрозділи 2.1, 3.1, 3.3). За допомогою методу порівняльного аналізу з'ясовано особливості зобов'язань на різних етапах їхнього розвитку, а також порівняно зобов'язальні правовідносини з іншими видами цивільних правовідносин, акти вітчизняного законодавства із законодавчими актами зарубіжних країн щодо специфіки формулювання зобов'язання та його елементів (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 4.1–5.4). Історичний метод використано для встановлення закономірностей і тенденцій розвитку зобов'язальних відносин (підрозділи 2.1, 3.1).

Результати догматичного (логічного) аналізу використані при формулюванні висновків і пропозицій у дисертації з урахуванням вимог відносно визначеності, несуперечливості, послідовності й обґрунтованості суджень в межах загальнотеоретичних і цивільно-правових конструкцій.

Сформульовані в дисертації теоретичні висновки спираються на норми Конституції України, актів цивільного та господарського законодавства України, а також актів цивільного законодавства зарубіжних країн (Азербайджанської Республіки, Бразилії, Грузії, Еквадору, Іспанії, Італії, Канади, Колумбії, Мексиканських Сполучених Штатів, Нідерландів, Німеччини, Перу, Португалії, Республіки Молдова, Республіки Таджикистан, Республіки Узбекистан, Російської Федерації, США, Туркменістану, Франції, Чилі), досвід яких у сфері правового регулювання зобов'язальних відносин може бути використано в Україні. Інформаційну та емпіричну основу дослідження також становлять матеріали практики загальних та господарських судів України, довідкові видання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням зобов'язання як цивільно-правової категорії, засад правового регулювання зобов'язальних відносин на підґрунті сучасних досягнень методології (теорії) цивільного права України.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну та теоретичне і практичне значення:

вперше:

обґрунтовано необхідність розробки загальної концепції зобов'язання у цивільному праві на підґрунті методологічного, систематичного, історичного й лінгвістичного значення цієї категорії;

обґрунтовано поняття зобов'язального права як підгалузі цивільного права, що регулює цивільний оборот, тобто відносини з переходу від

одних осіб до інших матеріальних та нематеріальних благ, які набувають форми цивільного зобов'язання, на підставі договору та інших зазначених у законі підстав. При цьому обґрунтовується необхідність відмовитися від застосування у цьому визначенні понять «товар» та «економічний/товарний/майновий оборот», замінивши останні на «цивільний оборот» (який включає економічний оборот та оборот немайнових благ);

обґрунтовано розуміння цивільного зобов'язання як динамічного цивільного правовідношення, що опосередковує переміщення матеріальних і нематеріальних благ у цивільному обороті, в якому боржник зобов'язаний учинити на користь кредитора певну дію (дії) майнового або немайнового характеру чи утриматися від певної дії (дій), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (обов'язків), або обидві сторони виступають щодо одна однієї кредиторами (відносно прав) і боржниками (відносно обов'язків);

розмежовано поняття «немайнове зобов'язання» («зобов'язання із немайновим змістом») та поняття «зобов'язання з немайновим інтересом». Визначено, що об'єктом немайнового зобов'язання є дії боржника, які носять немайновий характер, або утримання від дій (останнє завжди носить немайновий характер), а метою зобов'язання є задоволення нематеріальних інтересів учасників цивільного обороту;

доведено, що наслідками порушення немайнового зобов'язання може бути: 1) виплата неустойки, якщо вона передбачена умовами договору; 2) відшкодування збитків, якщо такі виникли у кредитора; 3) виконання зобов'язання за рахунок боржника.

здійснено класифікацію зобов'язань, об'єктом яких є «передача» залежно від конкретного предмету, мети й результату передачі, та встановлено, що зобов'язання може бути спрямоване на: 1) передачу стороною у власність іншій стороні речі, а також передачу права; 2) передачу іншого речового права; 3) надання стороною в користування іншій стороні речі; 4) інші види «передачі» (видачу винагороди чи нагороди; компенсацію витрат; компенсацію завданої шкоди; компенсацію вартості набутого чи збереженого майна без достатньої правової підстави); 5) повернення майна його власнику у зобов'язаннях, які виникають у зв'язку з набуттям або збереженням майна без достатньої правової підстави;

систематизовано різновиди визначеності об'єкту у зобов'язанні та виявлено випадки визнання зобов'язання таким, що виникло, якщо об'єкт не повною мірою визначений: 1) об'єкт точно визначений в якості унікальних чи індивідуалізованих дій; 2) об'єкт визначений генерично; 3) обсяг обов'язку боржника може бути встановлений тільки в загальному вигляді (зобов'язання з невизначеним обсягом вимог – алеаторні), але у зобов'язанні встановлюються

критерії визначення конкретних сум, послуг на стадії виконання зобов'язання;
4) об'єкт визначений в якості альтернативного обов'язку;

розмежовано різні значення поняття «боргу» у ЦК України та зроблено висновок, що законодавець вживає термін «борг» у ЦК України в сенсі: по-перше, «обов'язок» (ч. 3 ст. 44, ч. 4 ст. 124, ст. 605, ч. 2 ст. 191, ч. 1 ст. 1053, ст.ст. 366, 520, 555, 559, 1238, 1281, 264; по-друге, «зобов'язання» (ч. 2 ст. 124, ст. 1043, ч. 1 ст. 149); по-третє, певна кількість грошових коштів (ст. ст. 537, 554, 625, 966, 1084). Доведено необхідність замінити у ЦК України термін «борг», якщо воно не вживається в сенсі обов'язку боржника, на інші терміни: зобов'язання, грошове зобов'язання, сума грошових коштів – за змістом тієї чи іншої статті ЦК України;

доведено, що боржник має декілька правоможностей, що прямо не кореспондують обов'язкам кредитора, але передбачені у ЦК України (в широкому розумінні кредитор теж є зобов'язаним, він має сприймати (терпіти) наслідки цих правоможностей): боржник може виконати зобов'язання нотаріусу, у випадках, передбачених ЦК України (ст. 537), затримати виконання зобов'язання (ч. 4 ст. 545), відстрочити виконання зобов'язання на час прострочення кредитора (ч. 2 ст. 613); не сплачувати проценти за час прострочення кредитора (ч. 4 ст. 613);

обгрунтовано необхідність визнання виникнення зобов'язання у випадку недобросовісного ведення переговорів про укладення договору та розміщення відповідних норм не серед норм про укладення договорів у ЦК України, адже зобов'язання, що виникло, має недоговірний характер, а у ч. 2 ст. 509 ЦК України, яка встановлює підстави виникнення зобов'язань. Обгрунтовано, що у випадку виникнення відповідного зобов'язання воно має обмежуватися тільки відшкодуванням реальних збитків та тільки за умови доведеної вини при недобросовісному веденні переговорів про укладення договору;

доведено, що принцип співпраці між сторонами як принцип виконання зобов'язання поглинається принципом справедливості, адже його зміст полягає в тому, що сторони мають справедливо поводитися з іншою стороною, а принцип економічності виконання зобов'язання поглинається принципом належного виконання. Обгрунтовано, що принцип економічності не є принципом зобов'язального права, а є індивідуальною особливістю вузького кола договорів (підряду, комісії, управління майном тощо);

удосконалено:

положення про функції зобов'язального права, до яких віднесено наступні: 1) посилення правового захисту інтересів добросовісних учасників цивільного обороту; 2) закріплення і правове регулювання відносин цивільного обороту (економічна функція зобов'язання); 3) стимулювання

досягнення тих цілей, на які було спрямовано встановлення зв'язків між суб'єктами цивільного обороту;

тезу про те, що специфіка зобов'язання як цивільного правовідношення полягає в тому, що воно: 1) в основному опосередковує процес переміщення благ; 2) завжди встановлюється з конкретним суб'єктом; 3) містить, як правило, обов'язок учинити певні активні дії, але може включати й пасивні дії, в окремих випадках – включати тільки пасивні дії; 4) не створює обов'язків для осіб, які не беруть участі в них як сторони; 5) має специфічний об'єкт та предмет; 6) має специфіку змісту суб'єктивного зобов'язального права, який завжди є правом не на свої власні, а на чужі дії (боржника); 7) має особливий зміст (право вимоги та борг); 8) встановлюється, як правило, на певний або визначений термін, тобто з розрахунку на подальше припинення; 9) передбачає застосування особливих способів примусу до порушника при порушенні зобов'язання;

тезу про те, що визнання зобов'язання як елементарної схеми «обов'язок на одній стороні, право – на іншій» призводить до штучного розриву єдиних за своєю метою зв'язків учасників цивільного обороту, тому більш ефективним для цивільного обороту є визнання існування складного правовідношення, яке можна називати єдиним терміном «зобов'язання»;

розуміння об'єкту та предмету зобов'язання: об'єктом зобов'язання є те, на що спрямовані права й обов'язки учасників зобов'язання, тобто ті дії, здійснення яких (чи утримання від яких) кредитор має право вимагати від боржника; предметом зобов'язання служать ті матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких сторони вступають у відносини й на які спрямовані їхні дії;

положення про вимоги до дії як об'єкту зобов'язання, а саме, дія має бути: 1) здійсненою (можливою фізично); 2) юридично можливою чи правомірною; 3) мати цінність для кредитора, тобто кредитор має мати в її здійсненні інтерес (майновий чи/та немайновий); 4) достатньо визначеною;

положення про те, що залежно від мети зобов'язання слід розрізняти такі акти утримання від дії як об'єкту зобов'язання: 1) спрямовані на більшу ефективність та зручність використання певної речі; 2) спрямовані на створення можливості користування річчю; 3) спрямовані на утримання від користування річчю чи використання цього майна у своєму інтересі (перевізник і зберігач не мають права користуватися переданим їм для виконання договору майном); 4) спрямовані на побудування ефективних конкурентних відносин (утримання від конкуренції, утримання від укладення договору комісії з іншими особами);

тезу про те, що право на захист у випадку порушення зобов'язання не входить до змісту права вимоги, оскільки при порушенні зобов'язання

виникає нове зобов'язання зовсім іншого типу – охоронне зобов'язання, яке направлене на відновлення прав потерпілої особи;

положення про те, що можливим є встановлення зобов'язання відносно декількох об'єктів: сполучні (зобов'язання з простою множинністю об'єкту), альтернативні (об'єктом зобов'язання є декілька окремих дій, з яких тільки одна має бути виконана, за вибором однієї зі сторін зобов'язання) і факультативні зобов'язання. Ефективне застосування останніх поставлене під сумнів, оскільки від альтернативного зобов'язання факультативне зобов'язання відрізняється повною визначеністю, безальтернативністю об'єкту і предмета виконання, але ця визначеність нівелюється правом замінити предмет виконання, а у кредитора, якщо боржник прострочить виконання зобов'язання, немає можливості вимагати здійснення іншої дії, крім основної;

тезу про те, що обов'язки боржника з надання можна поділити на основні та додаткові. Основні обов'язки з надання фактично формують зобов'язальне правовідношення як окремий різновид і є визначальними для класифікації різних типів зобов'язань (передати товар, здійснити і передати роботу, надати послугу тощо). Додаткові забезпечують порядок виконання основних обов'язків та характеризуються тим, що не мають зустрічних обов'язків. При цьому і основні, і додаткові обов'язки кореспондують правам вимоги кредитора;

набули подальшого розвитку:

теза про те, що до кредиторських обов'язків відносяться обов'язки кредитора: по-перше, прийняти належне виконання, запропоноване боржником; по-друге, на вимогу боржника вчинити передбачені ЦК України дії, що підтверджують виконання; по-третє, вчинити передбачені договором чи законом дії, які залежать від нього, без яких боржник не може виконати свого обов'язку;

розуміння секундарного права як різновиду суб'єктивних прав, якому властива відсутність кореспондуючих обов'язків іншої сторони здійснити активні дії; інтерес правоможної особи задовольняється за рахунок власних дій, інша особа зобов'язана не перешкоджати реалізації секундарного права;

положення про те, що критерієм відмежування цивільних зобов'язань від побутових обіцянок, моральних зобов'язань є наявність у сторін волі, яка виражена однозначно та чітко, надати своєму правочину юридичного характеру, якщо цей правочин відповідає вимогам закону, моральним засадам суспільства;

теза про те, що принципи справедливості у зобов'язальному праві є: по-перше, орієнтиром у визначенні конкретної суми відшкодування в зобов'язаннях відшкодування моральної шкоди; по-друге, орієнтиром встановлення еквівалентності обміну у відшкодувальних договірних зобов'язаннях; по-третє, засобом, за допомогою якого нівелюється

застосування занадто суворих наслідків норм цивільного законодавства відносно конкретного правовідношення.

Практичне значення одержаних результатів полягає:

- у науково-дослідній сфері – теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи можуть стати основою для подальших наукових досліджень вчення про зобов'язання і є підґрунтям для подальшого формування та вдосконалення вітчизняної теорії зобов'язального права;

- у сфері правотворчості – висновки, пропозиції та дефініції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у законотворчій діяльності – в процесі підготовки та удосконалення законодавчих актів, присвячених регулюванню зобов'язальних відносин;

- у правозастосовчій діяльності – висновки та рекомендації, сформульовані у роботі, сприятимуть вдосконаленню практики застосування норм чинного законодавства, що регулюють зобов'язальні відносини;

- у навчально-методичній роботі – матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при підготовці навчальних посібників і підручників з цивільного права, при викладанні курсу цивільного права, в розробленні спецкурсів з теоретичних проблем зобов'язального права;

- у правовиховній сфері – положення і висновки дисертації можуть бути використані для підвищення рівня правової культури населення, формування фахової правосвідомості студентів юридичних вузів.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію підготовлено на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», де проведено її обговорення.

Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, доповідалися та обговорювалися на 33 конференціях, засіданнях круглих столів, зокрема: 8-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу, присвяченій п'ятій річниці присвоєння Одеській національній юридичній академії статусу національної (м. Одеса, 22-23 квітня 2005 р.); Міжнародній науковій конференції, присвяченій пам'яті Ю.С. Червоного (м. Одеса, 12 лютого 2010 року); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 21-22 травня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми цивільного права» (13-14 травня 2011 року, м. Харков); Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність» (м. Одеса, 28 травня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвєєвські цивілістичні читання)» (м. Київ, 10 листопада 2011 р.); Круглому столі «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства України на сучасному етапі» (м. Одеса, 9 жовтня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Приватноправове

регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспектива» (м. Одеса, 19-20 квітня 2012 р.) та ін.

Теоретичні висновки дисертації використано при роботі над фундаментальним дослідженням за рахунок коштів Державного бюджету України, за темою: «Методологічне підґрунтя вдосконалення цивільного законодавства України», яке здійснюється на базі кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в одній одноособовій монографії «Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання», 56 публікаціях, з яких 23 наукових статті опубліковано у фахових виданнях України. Крім того, результати дисертації також додатково відображаються в опублікованих дисертантом 22 інших виданнях: підручниках з цивільного, сімейного, господарського права України; науково-практичних коментарях до Цивільного кодексу України, Сімейного кодексу України, Господарського кодексу України та Житлового кодексу України.

Структура дисертації відображає логіку і послідовність наукового дослідження і зумовлена його предметом і метою. Дисертація складається зі вступу, п'ятьох розділів, які включають 13 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (489 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 456 сторінок, із них основний текст – 408 сторінок, список використаних джерел – 48 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, висвітлюються ступінь вивчення теми, зв'язок роботи з науковими програмами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, характеризуються методи, теоретичне, нормативне та емпіричне підґрунтя дисертаційної роботи, формулюється наукова новизна, підкреслюється наукове і практичне значення одержаних результатів, зазначаються апробація результатів дисертації та публікації.

Розділ 1 «Методологія дослідження та вибір напрямків дослідження» присвячений визначенню напрямків дисертаційного дослідження, його методології. На підставі аналізу літератури за тематикою дослідження зроблено висновок, що існує нагальна потреба заповнити прогалини в наукових розвідках поняття, сутності та елементів зобов'язання на сучасному етапі розвитку цивільного права України.

Підкреслено, що при дослідженні будь-якого явища правової дійсності доцільно йти від витоків відповідного явища, тобто для вірного та адекватного розуміння сучасного зобов'язального права необхідно дослідити генезу,

фактори і передумови його виникнення. Крім того, при дослідженні окремих правових конструкцій необхідно звертатися до цивільного права зарубіжних країн, в надрах якого вони з'явилися.

При визначенні напрямків дослідження увагу зосереджено на тому, що розвиток зобов'язального права неможливий поза розвитком доктрини вчення про зобов'язання. Необхідність побудови загальної теорії зобов'язання (у законодавстві – загальної частини зобов'язального права) є незаперечною. Тільки після встановлення загальних положень можна з успіхом передбачати й визначати окремі, такі, що зустрічаються найчастіше на практиці, зобов'язальні відносини. Однак історичний розвиток законодавства та науки відбувався інакше – окремі зобов'язання були сформульовані в законодавстві та доктрині раніше, ніж загальна теорія. Загальні положення про зобов'язання є тими засадами, яким має відповідати будь-яке зобов'язальне відношення, якщо інше не зазначено в законі, договорі, їх розробка є складним завданням законодавця та доктрини. Вчення про зобов'язання як учення про основні засади зобов'язання (а не вчення про окремі випадки зобов'язань) набуває сьогодні методологічного значення, стає відправним пунктом подальших досліджень.

Зроблено висновок, що загальна концепція зобов'язання має бути досліджена через осмислення методологічного, систематичного, історичного й лінгвістичного значення цієї категорії. З цих позицій у роботі зосереджено увагу на визначенні поняття зобов'язання, дослідженні його ознак та елементів. Особливої актуальності для розробки загальної концепції вчення про зобов'язання набуває дослідження об'єкту та змісту зобов'язання, оскільки саме вони, зазвичай, визначають специфіку кожного різновиду зобов'язання.

Розділ 2 «Зобов'язання у системі цивільного права України» складається з двох підрозділів та присвячений дослідженню зобов'язального права України як підгалузі цивільного права.

У підрозділі 2.1. «Поняття, значення та система зобов'язального права України» зроблено висновок, що зобов'язальне право України визнається підгалуззю цивільного права насамперед тому, що регулює відносно однорідні договірні та недоговірні зобов'язальні відносини, містить норми загальної та спеціальної дії, які мають предметну та функціональну спрямованість.

Запропоновано відмовитися від згадки про економічний оборот у визначенні поняття зобов'язального права, оскільки він передбачає переміщення благ, які виступають у формі товару. Звернено увагу на те, що у ЦК України не вживається термін «економічний/товарний/майновий оборот», а вживається термін «цивільний оборот». Автор доходить висновку, що сьогодні норми зобов'язального права регулюють майнові відносини,

пов'язані з обміном результатів діяльності учасників цивільного обороту, тобто відносини економічного обороту, а також немайнові відносини.

У підрозділі обґрунтовано систематизацію зобов'язань залежно від підстав виникнення. Договірні зобов'язання, залежно від спрямованості зобов'язання, запропоновано згрупувати таким чином: 1) зобов'язання з передачі майна у власність; 2) зобов'язання з передачі майна в користування; 3) зобов'язання з виконання робіт; 4) зобов'язання з надання послуг; 5) зобов'язання, одним з предметів яких є об'єкти інтелектуальної власності; 6) загальноцільові зобов'язання. Недоговірні зобов'язання згруповано залежно від підстав виникнення: 1) з односторонніх правомірних дій (регулятивні недоговірні зобов'язання); 2) зобов'язання з неправомірних дій (охоронні зобов'язання). Запропонована систематизація зобов'язань не заперечує можливості здійснення класифікації (не систематизації) зобов'язань за різними критеріями. Необхідність у такій класифікації існує фактично для навчальних цілей, на відміну від проведеної систематизації зобов'язань, яка спрямована на отримання відповіді на питання особливостей правового регулювання договірних і недоговірних зобов'язань, застосування до окремих її груп тих чи інших правових норм, у тому числі норм загальної частини зобов'язального права.

Дисертантом наголошено, що сьогодні великого значення набуває встановлення основних тенденцій розвитку зобов'язального права (що дозволяє визначити науково обґрунтовані шляхи створення таких правових норм, які б не лише відповідали вимогам часу, але й максимально сприяли виконанню перспективних завдань), якими є: комерціалізація, глобалізація, переважний розвиток договірного права, залучення немайнових об'єктів у сферу зобов'язального права.

У підрозділі 2.2. *«Принципи зобов'язального права України»* досліджуються засади цивільного законодавства та їх вплив на зобов'язальні відносини, а також інші принципи, які впливають із норм зобов'язального права.

У дисертації доведено невірність тези про те, що у зобов'язанні принцип рівності не реалізується, оскільки кредитор має владу над боржником. Але зобов'язання, як й інші цивільні відносини, формуються між рівноправними суб'єктами, в яких обов'язок боржника кореспондує правоможності, як праву вимоги, а не повелінню.

Встановлено, що у ст. 652 та ч.ч. 2, 3 ст. 749 ЦК України термін «справедливість» вживається для підкреслення необхідності дотримуватися еквівалентності, співрозмірності, балансу між інтересами різних сторін зобов'язання. Широко використовується судами принцип справедливості (у сукупності із принципом розумності) у спрах про відшкодування шкоди, особливо моральної, де принципи розумності та справедливості взагалі є

ледве не єдиним орієнтиром у визначенні конкретної суми відшкодування. Підкреслено, що якими б не були суб'єктивними критерії справедливості та розумності при визначенні розміру моральної шкоди, інших (кращих) у праві не існує.

Дисертантом доведено, що думка про те, що принцип реального виконання зобов'язання втрачає свою вагу у сучасному законодавстві, не відповідає положенням ЦК України. Відповідно до ст. 622 ЦК України навіть повне відшкодування збитків та неустойки не веде до припинення зобов'язання. Припинення зобов'язання тягне лише виконання зобов'язання в натурі, крім випадків, якщо кредитор відмовився від прийняття виконання або від договору за обставин, вказаних у ч.ч. 2 та 3 ст. 622 ЦК України. Інша ситуація існує в російському законодавстві, адже аналогічну норму сформульовано інакше. За ст. 396 ЦК РФ розрізняються ситуації, коли зобов'язання неналежно виконане чи невиконане взагалі. Якщо зобов'язання неналежно виконане (але не невиконане взагалі), то наслідки настають такі самі, як і у випадку порушення зобов'язання за ЦК України; якщо ж зобов'язання не виконане, то воно припиняє зобов'язання, якщо збитки відшкодовано та неустойку виплачено. У ст. 622 ЦК України об'єднано і невиконання зобов'язання, і неналежне виконання зобов'язання єдиним терміном «порушення зобов'язання» (у розумінні ст. 610 ЦК України) з однаковими правовими наслідками.

Розділ 3 «Поняття та ознаки зобов'язання» складається з трьох підрозділів та присвячений дослідженню основних характеристик, ознак, правової природи зобов'язання (зобов'язальних правовідносин).

У підрозділі 3.1. «Зобов'язання як різновид цивільних правовідносин» проаналізовані доктринальні погляди на зобов'язання, встановлені основні характеристики цієї категорії. Обґрунтовано висновок, що визнання суті будь-якого правового явища припускає, передусім, дослідження його правової природи. У сучасній українській цивілістиці зобов'язання трактується як один із видів цивільних правовідносин.

Термін «зобов'язання» не можна ототожнювати з терміном «обов'язок». Актуальність питання про співвідношення і відмежування зобов'язання від обов'язку зумовлена існуючою в сучасній правозастосовчій практиці плутаниною та нечіткістю в питаннях відмежування зобов'язання від публічних обов'язків.

У підрозділі наголошено також на необхідності відмежування цивільних зобов'язань від зобов'язань в інших галузях права. Розглянуто питання про поняття «зобов'язання» як міжгалузевого інституту та зроблено висновок, що використання терміну «зобов'язання» в інших галузях права має бути науково обґрунтованим, не слід цим терміном називати всі відносні правовідносини в інших галузях права, а тільки ті, які мають характерні риси зобов'язань,

як, наприклад, у господарських відносинах, у деяких випадках у трудових відносинах. Але не можна поширювати цей термін на явища, що мають більш вузьке значення, як, наприклад, обов'язок у податкових відносинах.

Встановлено, що норми зобов'язального права поширюються тільки на зобов'язальні відносини, які виникли. Доведено необхідність визнання виникнення недоговірної охоронної зобов'язання у випадку недобросовісного ведення переговорів про укладення договору. Обґрунтовано, що у випадку виникнення відповідного зобов'язання, воно має обмежуватися тільки відшкодуванням реальних збитків та тільки за умови доведеної вини при недобросовісному веденні переговорів про укладення договору.

У *підрозділі 3.2. «Ознаки зобов'язальних правовідносин»* обґрунтовано висновок, що зобов'язальні правовідносини відрізняються від речових правовідносин: 1) за колом пов'язаних ними осіб (це відомі, конкретно визначені особи на момент виникнення відношення); 2) за об'єктом (у зобов'язанні це дія зобов'язаної особи, при цьому об'єкт може бути не чітко визначений, а наприклад, генерично, альтернативно); 3) за підставами виникнення (крім того, що ці підстави значно різняться, принциповим моментом є те, що зобов'язання може виникнути в результаті як правомірних, так і неправомірних дій, а правовідносини власності в результаті правопорушень не виникають); 4) за конкретною формою, в якій виражаються права та відповідні обов'язки (у зобов'язанні – це вимога і борг); 5) в речових правовідносинах сутність суб'єктивного права зводиться до права на власну поведінку; у відносних правовідносинах вона стає правом вимоги конкретної поведінки від зобов'язаних осіб; 6) за характером реалізації (у зобов'язанні право кредитора може бути реалізоване лише при виконанні боржником своїх зобов'язань, а не за допомогою вчинення самою уповноваженою особою власних дій щодо певного блага, окрім особливостей, що містить ст. 621 ЦК України); 7) за особливостями правового регулювання (для зобов'язання важливими є не тільки регламентація виникнення, захисту і припинення права, а й чітко визначена процедура виконання зобов'язання); 8) за значенням для цивільного обороту (в зобов'язанні відображається динаміка цивільних прав і обов'язків, тобто зобов'язання опосередковує цивільний оборот, а речові правовідносини фіксують статичність майнових прав особам поза обміном між учасниками цивільного обороту); 9) за часом існування (зобов'язальні правовідносини є тимчасовими: такими, що виникли на визначений час, чи при невизначеному часі дію зобов'язання обмежено фактичною зацікавленістю кредитора у виконанні); 10) за наявності чи відсутності необхідності взаємодії їх учасників (для того, щоб зобов'язання було виконаним, його сторони мають взаємодіяти між собою, натомість для речового права така взаємодія не є властивою); 11) за колом різновидів (види зобов'язання характеризуються незамкнутістю переліку, речові,

навпаки, виникають тільки у випадку, якщо певний їх різновид передбачений законодавством); 12) речові правовідносини завжди є майновими, а зобов'язальні в окремих випадках можуть бути немайновими.

У підрозділі встановлені також ознаки зобов'язання як цивільного правовідношення, які певним чином корелюють із указаними вище ознаками, але виділяються дисертантом окремо як найсуттєвіші характеристики зобов'язальних правовідносин, що мають значення не тільки у співвідношенні абсолютних та відносних правовідносин, а й для характеристики такої самостійної категорії у цивільному праві як «зобов'язання».

У підрозділі 3.3. «*Методологічні засади вдосконалення законодавчого визначення зобов'язання*» аналізуються доктринальні та законодавчі підходи до зобов'язань та на цій підставі формулюються пропозиції щодо вдосконалення визначення поняття зобов'язання.

На підставі аналізу законодавчого визначення поняття зобов'язання, його ознак, основних характеристик, сфери застосування автором запропоноване наступне доктринальне визначення зобов'язання: цивільне зобов'язання – це цивільне правовідношення, що опосередковує переміщення матеріальних і нематеріальних благ у цивільному обороті, в якому боржник зобов'язаний вчинити на користь кредитора певну дію (певні дії) майнового або немайнового характеру чи утриматися від певної дії (певних дій), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (обов'язків), або обидві сторони виступають відносно одна одної кредиторами (щодо прав) і боржниками (щодо обов'язків).

Запропоновано уточнити законодавчу дефініцію зобов'язання у ст. 509 ЦК України: «1. Зобов'язання є цивільним відношенням, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певні дії (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) майнового чи немайнового характеру або утриматися від певних дій, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку, або обидві сторони виступають одна відносно іншої кредиторами й боржниками.

Дії боржника, які носять немайновий характер, мають бути прямо передбачені в договорі чи законі, відповідати вимогам цього Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, засадам розумності та справедливості».

Запропонована дефініція відрізняється від існуючої вказівкою на: а) цивільно-правовий характер відношення; б) можливість виникнення обов'язку боржника майнового чи немайнового характеру; в) множинність дій як об'єкта зобов'язання; г) можливість виникнення двосторонньо-зобов'язуючого зобов'язання; д) вимоги до форми вчинення правочину, який породжуватиме зобов'язання із немайновим змістом.

Розділ 4 «*Суб'єкти та об'єкти зобов'язальних правовідносин*» складається з чотирьох підрозділів, в яких досліджуються поняття суб'єктів,

об'єкту зобов'язальних правовідносин, вимоги до об'єкту для визнання зобов'язання існуючим, види дій боржника як об'єкту зобов'язання.

У *підрозділі 4.1. «Суб'єкти зобов'язальних правовідносин»* встановлено, що в теорії права, як правило, ототожнюються терміни «суб'єкти правовідносин» й «сторони правовідносин». У науці цивільного права для зобов'язальних правовідносин застосовуються терміни «суб'єкти зобов'язання» та «сторони зобов'язання». Проте, автор звертає увагу на те, що значення зазначених термінів не збігається. Слід враховувати те, що крім боржника й кредитора в зобов'язанні можуть брати участь інші особи, які називаються «треті особи». Вони не є сторонами, але беруть участь у зобов'язанні, тому поняття «суб'єкти» чи «учасники» зобов'язання є більш широкими за змістом, ніж поняття «сторони» зобов'язання.

У неускладненому зобов'язанні беруть участь дві сторони: зобов'язана сторона – боржник, зобов'язаний учинити певну дію, що становить зміст зобов'язання, чи утриматися від певних дій, та правоможна сторона – кредитор, який має право вимагати виконання зобов'язання. Але осіб у зобов'язанні може бути більше, ніж дві: по-перше, у зобов'язанні із множинністю осіб кредиторів і боржників може бути декілька, але це не впливає на кількість сторін правовідносин); по-друге, у деяких зобов'язаннях можуть брати участь треті особи. До зобов'язань за участю третіх осіб автором віднесені: зобов'язання на користь третьої особи; зобов'язання, що виконує третя особа (передоручення виконання); зобов'язання, що виконуються третьою особою (переадресація виконання).

Суб'єкти зобов'язання іменуються як кредитор та боржник (в окремих видах зобов'язань вони мають спеціальні назви, як, наприклад, позичальник – позикодавець, орендар – орендодавець). Але останні терміни не завжди замінюють терміни «боржник» та «кредитор», оскільки, наприклад, договір оренди є взаємним, а тому й орендар і орендодавець одночасно є кредитором і боржником. Тільки в односторонніх зобов'язаннях специфічні назви учасників зобов'язання (наприклад, позичальник – позикодавець) можуть бути замінені на терміни «боржник» та «кредитор».

У *підрозділі 4.2. «Поняття об'єкта зобов'язальних правовідносин»* автором відзначено, що довготривала дискусія про об'єкти цивільних правовідносин втратила свою актуальність, оскільки питання про об'єкти цивільних прав отримало законодавче закріплення у ст. 177 ЦК України, в якій втілено теорію множинності об'єктів цивільних прав і закріплено в якості таких майнові і немайнові блага.

Обґрунтовано висновок, що об'єктом зобов'язання є дії боржника. Підтвердженням цієї тези є положення ч. 1 ст. 509 ЦК України, відповідно до якої зобов'язання направлено на «вчинення певної дії». З огляду також на те, що в інших дефініціях у ЦК України вказується на об'єкт

відповідних правовідносин («правом власності є право особи на річ», «право інтелектуальної власності – це право особи на результат ...»), то і з ч. 1 ст. 509 ЦК України випливає, що правом за зобов'язанням є «право вимоги дії». При цьому об'єктом і суб'єктивного права, і суб'єктивного обов'язку є дії боржника, що одночасно виступають об'єктом зобов'язання. Дія – цей той зовнішній об'єкт, на який спрямовано право, що, у свою чергу, реалізується у правовідносинах.

Встановлено, що вказівка на річ, як об'єкт зобов'язання, не дає змоги відмежувати правовідношення від однотипних правовідносин. Характеристика лише дій боржника (передати річ, забезпечити схоронність речі, виконати дії, направлені на укладення договору з приводу певної речі) точно вказує на тип правовідносин, що виникли між сторонами.

Автором доведено необхідність встановлення співвідношення понять «предмет зобов'язання» і «об'єкт зобов'язання» з поняттями «предмет договору» та «об'єкт договору», які часто не розмежовуються не тільки на практиці, а й у науковій літературі.

Аналіз норм ЦК України щодо предмету договору дозволяє дійти висновку, що законодавець в якості предмета договору визнає речі, результат робіт, права та майнові інтереси. Цей перелік практично збігається із переліком об'єктів цивільних прав. Але законодавцем чітко не визначається предмет договорів про надання послуг. В одному з них, договорі управління майном, предметом назване майно, але не послуги. Деякі вчені відзначають, що предметом договорів є завжди матеріальний об'єкт. Дисертантом обґрунтовується невірність останньої тези, оскільки це означає, що матеріальним об'єктом/предметом договору про миття підлоги буде підлога, а договору перевезення – вантаж, вже не кажучи про договори надання послуг, де кінцевим «об'єктом» послуги є людина. Тому, на думку дисертанта, речі не можна визнати предметом договорів про надання послуг.

При цьому щодо деяких договорів про надання послуг у ЦК України вживаються вислови: «предметом зберігання є речі» (ст. 959), «товарів, які є предметом комісії» (ст. 1012). Тобто предметом зберігання (законодавець не говорить про предмет договору) вважається річ, а предметом комісії – товар (також річ). При цьому на стадії укладення договору цей предмет не має істотного значення, він набуває значущості при виконанні договору (точніше зобов'язання, що виникло), оскільки чітке виконання всіх дій – предмету договору про надання послуг (одночасно і об'єкту зобов'язання у цих випадках), але стосовно іншого предмету, буде визнано неналежним виконанням. Дисертантом доведено, що в названих випадках речі є предметом діяльності, наприклад, предмет зберігання (не договору, а діяльності зі зберігання) – речі, предмет комісії – речі, що мають бути продані чи куплені,

предмет управління майном – відповідні об'єкти, зазначені у ст. 1030 ЦК України.

Зроблено висновок, що предметом договорів про передачу є речі, іноді – майнові права; предметом договорів про виконання робіт – результати цих робіт (який також є річчю); предметом договорів про надання послуг – сама послуга (іноді – послуга та корисний ефект). Встановлено, що предметом договору підряду не потрібно вважати, поряд із результатом дій підрядника, саму роботу, оскільки із слова «результат» вже випливає, що мається на увазі результат тільки роботи підрядника, і не будь-якої роботи, а такої, яка передбачена договором. Тому предметом договорів про виконання робіт є результати робіт. Вказівка ж на характеристики роботи потрібна настільки, наскільки вона впливає на особливості кінцевого результату (але вона не обов'язково повинна вказуватися для дійсності договору).

Термін «об'єкт договору» можна вживати тільки у випадку, коли йдеться про договір-правовідношення, в якому об'єктом будуть виступати об'єкти відповідних зобов'язань, тобто цивільно-правових відносин, які виникають із договору. Відносно договору-юридичного факту термін «об'єкт», на думку автора, не може застосовуватися.

При цьому звернено увагу на те, що у ЦК України не згадується термін «об'єкт договору» (використовується термін «предмет договору»), крім ст. 998, ч. 4 ст. 191. Обґрунтовано, що така законодавча неточність (вживання терміну «об'єкт договору») у зазначених статтях має бути усунена.

У підрозділі 4.3. «Вимоги до об'єкта зобов'язальних правовідносин» на підставі аналізу дій боржника як об'єкту зобов'язання обґрунтовано положення про те, що зазначені дії мають відповідати певним вимогам для того, щоб зобов'язання вважалось існуючим (при цьому підкреслено, що не можна вживати вислів «вимоги до об'єкту зобов'язання для його дійсності», оскільки правовідношення не може бути дійсним чи недійсним на відміну від правочину, зобов'язання є існуючим, таким, що виникло, але не «дійсним»). Дія як об'єкт зобов'язання має бути: 1) здійсненою (можливою фізично); 2) юридично можливою чи правомірною; 3) мати цінність для кредитора, тобто кредитор має мати в її здійсненні інтерес (майновий чи/та немайновий); 4) достатньо визначеною.

Терміни «фізична неможливість» та «юридична неможливість» зустрічаються також у вченні про неможливість виконання зобов'язання. Але не можна змішувати неможливість виконання (фактичну чи юридичну), що тягне припинення зобов'язання (відповідно до ст. 607 ЦК України зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна зі сторін не відповідає) та можливість виконання як вимогу до об'єкту зобов'язання. При первинній неможливості (такій, що виникає до виникнення зобов'язання) зобов'язання не виникає через дефект

об'єкту зобов'язання, а вторинна неможливість виконання зобов'язання веде до припинення зобов'язання за ст. 607 ЦК України. При цьому мається на увазі об'єктивна (на відміну від суб'єктивної) неможливість виконання (коли виконання зобов'язання виявляється неможливим для кожного суб'єкта взагалі).

Межі визначеності об'єкту можуть бути різними. Автором систематизовані різновиди визначеності об'єкту у зобов'язанні та випадки визнання зобов'язання таким, що виникло, якщо об'єкт не повною мірою визначений: 1) об'єкт конкретно (абсолютно, точно) визначений в якості унікальних чи індивідуалізованих дій; 2) об'єкт визначений тільки родом, генерично (а не видом), шляхом визначення кількості, ваги, об'єму речі, що підлягає передачі; на стадії виконання таке зобов'язання неминуче перетворюється у видове (право на визначення конкретного, індивідуалізованого майна для передачі покупцеві належить продавцеві, оскільки саме він виділяє з маси подібних товарів ті, що будуть передані покупцеві); 3) обсяг обов'язку боржника може бути встановлений тільки в загальному вигляді (зобов'язання з невизначеним обсягом вимог – алеаторні), але у зобов'язанні встановлюються критерії визначення конкретних сум, послуг на стадії виконання зобов'язання; 4) об'єкт визначений в якості альтернативного обов'язку.

У трьох останніх випадках зобов'язання виникне, якщо наперед встановлені критерії визначення об'єкту в майбутньому. Кредитор на стадії виникнення зобов'язання, виходячи зі своїх інтересів, чи закон (у недоговірних зобов'язаннях) встановлює межу достатньої визначеності дії, яку має здійснити боржник. Якщо об'єкт зобов'язання не отримав визначеності на стадії виникнення зобов'язання, то на стадії виконання зобов'язання суд має розтлумачити умови договору та дійти висновку про виникнення на його основі зобов'язання.

Обґрунтовано, що можливим є виникнення зобов'язання відносно декількох об'єктів (сполучні, альтернативні і факультативні зобов'язання).

При цьому зобов'язаннями із невизначеним змістом (але таким, який можна визначити) є тільки альтернативні та факультативні зобов'язання. Зобов'язання з простою множинністю об'єкту (сполучні зобов'язання) відрізняються тим, що їх об'єктом його є декілька дій, які має виконати боржник у повному обсязі без права вибору виконання тієї чи іншої дії.

Об'єктом альтернативного зобов'язання може бути декілька окремих дій, які наперед визначені. Невизначеність полягає в невідомості, яку саме дію буде виконано.

На підставі аналізу практики застосування норм про альтернативні зобов'язання запропоновано внести наступні зміни до ЦК України. По-перше, оскільки виконати потрібно одну з декількох дій, тому не слід вважати належним виконання кожної передбаченої дії частинами. Для закріплення

цього правила пропонується доповнити ст. 539 ЦК України частиною другою наступного змісту: «Сторона зобов'язання, якій належить право вибору предмета виконання в альтернативному зобов'язанні, не може змусити іншу сторону виконати чи прийняти частину одного або частину іншого предмету виконання».

По-друге, альтернативна множинність характеризується необхідністю вибору між взаємовиключними способами виконання. Право вибору, зазвичай, належить боржникові. В силу закону чи домовленості сторін право вибору може належати кредиторів чи третій особі. В деяких випадках у ЦК України право вибору надатися суду (ст. 1192). Положення ст. 539 ЦК України має диспозитивний характер, надане боржникові право на здійснення вибору в альтернативному зобов'язанні не забезпечене ніякою іншою нормою, що стимулює боржника до здійснення такого вибору. Тому, запропоновано доповнити ст. 539 ЦК України частиною третьою наступного змісту: «Альтернативне зобов'язання стає звичайним (безальтернативним) після здійснення вибору стороною, яка має на це право», а також частиною четвертою наступного змісту: «Якщо сторона, якій належить право вибору виконання, не здійснила вибір до настання терміну виконання зобов'язання, чи іншого терміну, зазначеного в договорі чи законі, право вибору виконання переходить до іншої сторони».

По-третє, оскільки ЦК України не передбачені наслідки неможливості виконання альтернативного зобов'язання, тому, на підставі аналізу різних можливих ситуацій, запропоновано доповнити ЦК України статтею 539-1 «Наслідки неможливості виконання альтернативного зобов'язання» наступного змісту: 1. Якщо виникла неможливість виконання альтернативного обов'язку, за яку ніхто не відповідає, сторона, яка має право вибору, обирає серед тих обов'язків, що залишилися.

2. Якщо в зобов'язанні, в якому право вибору належить боржникові, виникла неможливість виконання альтернативного обов'язку з вини боржника, він зобов'язаний відшкодувати кредиторів збитки у розмірі вартості виконання, яке залишилося останнім.

3. Якщо в зобов'язанні, в якому право вибору належить кредиторів чи третій особі, виникла неможливість виконання альтернативного обов'язку з вини боржника, кредитор чи третя особа мають право вимагати або здійснення виконання, що залишилося, або відшкодування збитків, заподіяних нездійсненням виконання, яке не могло бути здійснене. У разі, якщо виникла неможливість виконання всіх альтернативних обов'язків з вини боржника, кредитор або третя особа мають право вимагати відшкодування збитків, заподіяних нездійсненням того або іншого виконання за вибором кредитора чи третьої особи».

У підрозділі 4.4. «Види дій боржника як об'єкта зобов'язання» зроблено висновок, що дії боржника як об'єкт зобов'язання можуть бути активними (позитивними) і пасивними (негативними). Всі види активних дій можна звести до двох дій. Перша з них – «дати» (передати) – це дія, яка має за мету здійснити зміну у речовому праві (передання речі у власність, тимчасове користування тощо), збільшити власність кредитора іншим чином (цесія).

Група зобов'язань, об'єктом яких є «передача», може бути розподілена на підгрупи залежно від конкретного предмету передачі, мети передачі та результату (отриманого правового титулу в особи, яка прийняла майно). По-перше, зобов'язання може бути спрямоване на передачу стороною у власність іншій стороні будь-якої речі, індивідуально визначеної або визначеної родовими ознаками, зокрема, на сплату певної грошової суми (купівля-продаж, міна, дарування, довічне утримання, рента), а також передачу права (наприклад, права вимоги). По-друге, зобов'язання може бути спрямоване на передачу іншого речового права (договір про встановлення сервітуту). По-третє, зобов'язання може бути спрямоване на надання стороною в користування іншій стороні речі, при цьому передається індивідуально-визначена річ при умові повернення речі власнику (найм, позичка, найм житла). По-четверте, зобов'язання може бути спрямоване на інші види «передачі»: 1) видачу винагороди (у зобов'язаннях, які виникають з публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу); 2) видачу нагороди (у зобов'язаннях, які виникають з публічної обіцянки нагороди за результатами конкурсу); 3) компенсацію витрат (у зобов'язаннях, що виникають з вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення); 4) компенсацію завданої шкоди (у зобов'язаннях зі створення загрози життю, здоров'ю й майну фізичної особи чи майну юридичної особи; зобов'язаннях, що виникають внаслідок заподіяння шкоди); 5) компенсацію вартості набутого чи збереженого майна без достатньої правової підстави. При цьому четверта група «інших видів передачі» може бути певним чином приєднана до першої (оскільки нарешті зводиться до передачі, в більшості випадків, грошових коштів чи речей іншій стороні), але через специфіку норм про недоговірні зобов'язання виділяється окремо. По-п'яте, зобов'язання може бути спрямоване на повернення майна його власнику у зобов'язаннях, які виникають у зв'язку з набуттям або збереженням майна без достатньої правової підстави.

Друга група активних дій «що-небудь зробити» охоплює весь спектр дій, які не охоплюються терміном «дати»: дії, що виконуються в рамках зобов'язань підрядного типу, послуги та інші дії (наприклад, зобов'язання може бути спрямоване на усунення загрози завдання шкоди, що створена життю, здоров'ю й майну іншої особи, якщо загроза шкоди створена бездіяльністю).

Дія, яка становить об'єкт зобов'язання, може бути також негативного характеру. Такі дії зазвичай лише супроводжують активні дії, але можуть складати й самостійний об'єкт зобов'язання. Так, об'єктом зобов'язання, яке виникає внаслідок створення загрози завдання шкоди, є припинення боржником діяльності, що створює загрозу, тобто боржник зобов'язується до утримання від дій.

Доведено, що оскільки у ЦК України спеціально не регламентуються наслідки невиконання обов'язку боржника утримуватися від дій, і кредитор не має важелів впливу на недобросовісного боржника, то необхідно доповнити ст. 621 ЦК України частиною другою наступного змісту: «2. У разі невиконання боржником обов'язку утримуватися від певних дій, кредитор має право усунути наслідки вчинених дій власними силами або доручити їх виконання чи надання послуги третій особі і вимагати від боржника відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання».

У Розділі 5 «Зміст зобов'язальних правовідносин», який складається з чотирьох підрозділів, досліджено поняття змісту зобов'язальних правовідносин та його складових: права вимоги кредитора, боргу боржника, а також поняття та ознаки зобов'язання з немайновим змістом та складного за змістом зобов'язання.

У підрозділі 5.1. *«Право вимоги кредитора як складова змісту зобов'язальних правовідносин та як об'єкт цивільних прав»* основну увагу приділено аналізу суб'єктивного права кредитора (права вимоги). Суб'єктивне право у зобов'язальних правовідносинах називають «зобов'язальним правом» (що не слід ототожнювати із розумінням цього терміну в об'єктивному сенсі як сукупності цивільно-правових норм, що регулюють зобов'язальні відносини), «правом вимоги кредитора» чи «вимогою кредитора». Термін «право вимоги» є більш виправданим, оскільки дозволяє легко ідентифікувати дану категорію прав серед інших майнових прав, але цей термін частіше використовується у значенні не просто суб'єктивного права кредитора, а об'єкту цивільних прав.

У ЦК України застосовуються терміни «право вимоги» та «права кредитора». Перший застосовується переважно в нормах про відступлення права вимоги (ст.ст. 512, 513, 563, 656, 1084). У нормах про суброгацію вживається термін «перехід прав кредитора» (ст. 993) і «права кредитора» (ч. 3 ст. 528, ч. 2 ст. 556). Це означає те, що право кредитора є більш широкою категорією, ніж «право вимоги», яке також є правом кредитора (слід ураховувати також категорію секундарних прав, які можуть належати обом сторонам зобов'язання).

Зміст права вимоги кредитора складається з можливостей кредитора вимагати від зобов'язаної особи (боржника) здійснення або утримання

від здійснення певної дії (дій), у разі виконання обов'язку – отримати і присвоїти результати такого виконання. Автор не включає до змісту права вимоги кредитора право на захист в результаті порушення зобов'язання боржником. Доведено, що при порушенні зобов'язання виникає нове зобов'язання зовсім іншого типу – охоронне зобов'язання, спрямоване на відновлення прав потерпілої особи. Право на захист, яке виникло на підставі реалізації регулятивного правовідношення, є самостійним суб'єктивним правом, і не є складовою чи особливою стадією розвитку регулятивного суб'єктивного права. Варто розрізняти дії, як власне об'єкт зобов'язання, і дії, що становлять виконання нового зобов'язання, яке виникло в результаті порушення права кредитора за первісним зобов'язанням. Звернено увагу на те, що не можна вживати термін «колишнє зобов'язання» (у сенсі порушеного), адже ці зобов'язання (порушене і охоронне) можуть існувати паралельно. Попри те, що зобов'язання, яке виникає у зв'язку з порушенням права кредитора за зобов'язанням, є новим, його не слід розглядати як новацію, тобто підставу припинення первісного зобов'язання.

Тезу про виникнення охоронних відносин після припинення основного зобов'язання автор ілюструє на прикладі договору дарування. Завжди вважалось, що після передачі дарунка, дія договору припиняється, але, якщо інше не указано в договорі, у ЦК України передбачено декілька прав і обов'язків сторін, що вже не дозволяють стверджувати, що договір дарування є одностороннім (обов'язки є тільки у однієї сторони), простим (у зобов'язанні є одне право – один обов'язок). У консенсуальному договорі дарування залишаються обов'язки навіть після передачі дарунка (тобто після припинення договору його виконанням). Автор доходить висновку, що названі обов'язки реалізуються в рамках охоронного зобов'язання, а основне зобов'язання з консенсуального договору дарування не реанімується.

Доведено тезу про те, що слід відрізняти суб'єктивне право як складову змісту правовідношення, з одного боку, а з іншого – майнове право (право вимоги) як об'єкт цивільного права, а також як об'єкт правовідношення. Аналіз норм ЦК України щодо застосування терміну «права вимоги» дозволяє дійти висновку, що він застосовується не як тотожний терміну «майнове право».

Зроблено висновок, що не можна вважати об'єктом цивільних прав чужу дію або надання, яке виступає об'єктом зобов'язального права. Надання не може бути відчужене, надання – це дія, яка тільки буде виконана, коли настане строк виконання чи у зв'язку із пред'явленням вимоги. Її (дію) продати чи передати не можна, а продати можна право вимагати здійснення дії. Якщо вважати об'єктом права дії боржника, які одночасно є об'єктом самого майнового права, то незрозуміло, як можна передати щось, що поки ще не належить кредиторіві (дії будуть вчинені в рамках іншого зобов'язання

в майбутньому), можна тільки зобов'язатися щось передати у майбутньому (як це відбувається при купівлі-продажу «майбутніх» речей). Немоżliво «перенести» дії боржника із одного зобов'язання до іншого, якщо і об'єктом зобов'язання є дії боржника, і об'єктом «переносу» (продажу майнового права) є ті ж самі дії. Оборотоzдатним об'єктом цивільних прав є право (майнове) на чужу дію, яке передається від однієї особи до іншої за допомогою фікції про передаваність такого права.

Обґрунтовано висновок про неможливість вживання терміну «вимога» у сенсі «права вимоги» (в контексті розгляду обороту прав вимоги), оскільки вимога – це не саме благо, а спонукання до його передачі, надання, вона спрямована на отримання конкретного блага, але шляхом вимоги виконання певної дії від боржника. Вимагати виконання дій боржником можна тільки тоді, коли є право вимоги, а тому вимога без права не існує (чи є необґрунтованою, якщо строк вимоги не настав; чи незаконною, коли взагалі немає правових підстав для вимоги).

Автор дійшов висновку, що питання про правомірність використання договору купівлі-продажу для регулювання відносин з переходу майнових прав вирішується прямою вказівкою у ЦК України про купівлю-продаж прав вимоги (не особистих), хоча і з відсиланням до норм про відступлення права вимоги. Оскільки право вимоги за своїми властивостями дуже відрізняється від об'єкту права власності (його не можна вручити, здати перевізникові або органам зв'язку для відправки), фізична передача прав неможлива, можлива лише їх юридична передача. Тобто, без песії продаж прав вимоги не можливий взагалі.

У підрозділі 5.2. «Обов'язки сторін, що виконуються у зобов'язальному правовідношенні» встановлено, що сутність обов'язку боржника полягає в здійсненні певної дії чи утриманні від неї в інтересах особи, яка має суб'єктивне право.

Зроблено висновок, що обов'язки боржника з надання (в сенсі рос. «по предоставлению»), не носять однорідного характеру: серед них можна виділити основні та додаткові обов'язки. Основні обов'язки з надання фактично формують зобов'язальне правовідношення як окремий різновид та утворюють своєрідність відповідного зобов'язання, є визначальними для класифікації різних типів зобов'язань (передати товар, здійснити і передати роботу, надати послугу тощо).

Додаткові обов'язки забезпечують порядок виконання основних обов'язків. Додаткові обов'язки з надання служать підготовці, здійсненню і забезпеченню основного надання. Вони спрямовані на здійснення результату, до якого має призводити надання, і доповнюють основний обов'язок з надання. При цьому маються на увазі не підготовчі дії, які боржник виконує для виконання в строк і якісно свого обов'язку, а саме додаткові дії, які водночас

є складовою надання. Аналізуючи додаткові обов'язки в складі змісту зобов'язання, дисертант доводить, що вони характеризуються тим, що не мають зустрічних обов'язків у взаємних зобов'язаннях. Так, якщо передання роботи та її прийняття носять характер зустрічних, синалагматичних обов'язків, інформаційний обов'язок не передбачає зустрічного обов'язку іншої сторони. В іншій сторони є кореспондуюче право вимоги надання відповідної інформації, але немає зустрічних обов'язків.

У дисертації проаналізовано категорію кредиторських обов'язків. Згідно із ст. 616 ЦК України, якщо порушення зобов'язання сталося з вини кредитора, суд відповідно зменшує розмір збитків та неустойки, які стягуються з боржника. Оскільки у цій статті йдеться про вину кредитора, то можна дійти висновку, що законодавцем встановлений обов'язок, а не право прийняти від боржника виконання, хоча термін “провина” у цій нормі слід розуміти не як провину перед іншими, оскільки кредитор завадає шкоди в основному тільки собі. Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 613 ЦК України кредитор вважається таким, що прострочив, якщо він відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником. Вказівка на прострочку кредитора має орієнтувати на те, що є обов'язок кредитора, який він прострочив, а саме обов'язок прийняти виконання.

Автор звертає увагу на необхідність відрізнити обов'язки боржника у зобов'язанні від кредиторських обов'язків. Із ст. 655 ЦК України випливає, що обов'язок прийняти товар є обов'язком покупця як боржника, цей обов'язок прямо передбачений законодавством, так само і за договором підряду (ст. 837 ЦК України). За невиконання цих обов'язків передбачені санкції, а за порушення кредиторського обов'язку настануть тільки наслідки, передбачені ст. 545, 613, 616 ЦК України. Тобто у договорі купівлі-продажу обов'язок прийняти товар – це звичайний обов'язок боржника, а не кредиторський обов'язок, а, наприклад, у договорі найму обов'язок прийняти річ назад – це кредиторський обов'язок, оскільки немає спеціально встановленої санкції.

Зроблено висновок, що до кредиторських обов'язків відносяться обов'язки кредитора: по-перше, прийняти належне виконання, запропоноване боржником; по-друге, на вимогу боржника вчинити передбачені ЦК України дії, що підтверджують виконання; по-третє, вчинити передбачені договором чи законом дії, які залежать від нього, без яких боржник не може виконати свого обов'язку. Кредиторські обов'язки відрізняються від обов'язків боржника тим, що: по-перше, вони носять допоміжний характер і направлені на надання боржнику можливості виконати зобов'язання; по-друге, кредиторські обов'язки можуть виконуватись іншою особою і без згоди кредитора (виконання зобов'язання нотаріусу, який виконує кредиторські обов'язки). По-третє, при їх невиконанні до кредитора можуть застосовуватись лише спеціальні санкції.

Кредиторським обов'язкам мають кореспондувати правоможності боржника (їх називають дебіторські правоможності). Але їх особливістю є те, що вони не можуть бути пред'явлені на момент виконання зобов'язання (боржник не може примусити виконати обов'язок, у нього немає права вимоги виконати кредиторські обов'язки), ці правоможності виявляються при невиконанні кредиторських обов'язків, а саме: вимагати відшкодування збитків за відсутності обставин, вказаних у ч. 3 ст. 613 ЦК України, вимагати зменшення розміру неустойки та збитків (ч. 1 ст. 616 ЦК України).

Боржник має також декілька правоможностей, що прямо не кореспондують обов'язкам кредитора, але передбачені у ЦК України (в широкому розумінні кредитор теж є зобов'язаним, він має сприймати (терпіти) наслідки цих правоможностей: він може виконати зобов'язання нотаріусу (ст. 537), затримати виконання зобов'язання (ч. 4 ст. 545), відстрочити виконання зобов'язання на час прострочення кредитора (ч. 2 ст. 613); не сплачувати проценти за час прострочення кредитора (ч. 4 ст. 613).

Таким чином, у зобов'язальному правовідношенні виконується декілька різновидів обов'язків. По-перше, обов'язки з надання (борг) – головні обов'язки боржника у зобов'язанні, яким кореспондують права кредитора. Надання, за загальним правилом, створює ті або інші переваги для кредитора. По-друге, охоронні обов'язки, які спрямовані на захист інтересів сторін у зобов'язанні, що прямо не пов'язані із наданням. По-третє, кредиторські обов'язки.

У *підрозділі 5.3. «Зобов'язання з немайновим змістом»* зроблено висновок про необхідність відмови у науці від вузького підходу щодо захисту тільки майнових прав у зобов'язанні. Встановлено, що критерієм відмежування цивільних зобов'язань від моральних обов'язків, обіцянок побутового характеру є наявність у сторін волі надати своєму правочину юридичного характеру, якщо цей правочин відповідає вимогам закону, моральним засадам суспільства. Переешкоди в примусовій реалізації немайнової вимоги кредитора не можуть визначати її юридичний характер. Ці переешкоди і недійсність вимоги є питаннями різними і не взаємозв'язаними між собою. Розглянуто питання можливих правових наслідків у разі порушення немайнового зобов'язання (відшкодування шкоди, неустойка, виконання зобов'язання третьою особою тощо).

Сформульовано поняття немайнового зобов'язання (зобов'язання із немайновим змістом) як зобов'язального правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію нематеріального характеру (наприклад, надати послугу) або утриматися від певної дії (утримання від дій завжди носить нематеріальний характер). Об'єкт нематеріального зобов'язання – дії або бездіяльність боржника в зобов'язанні, які носять немайновий характер. Мета зобов'язання – задоволення нематеріальних інтересів фізичних і юридичних осіб. Через

свою природу право вимоги дій нематеріального характеру не здатне до обороту. Це випливає із самої природи нематеріальних благ, невідчужуваних від особи. Наприклад, у випадку укладання договору про безоплатну медичну чи правову допомогу абсолютно несправедливо вимагати від боржника такої самої безкорисності відносно третьої особи, як і до первісного кредитора. Дисертантом запропоновано встановити вимоги до форми правочину, який породжуватиме зобов'язання із немайновим змістом для запобігання виникнення зловживань у цій сфері.

У *підрозділі 5.4. «Складне за змістом зобов'язання»* зосереджено увагу на тому, що одним із недоліків у визначенні зобов'язання як моделі правовідношення є те, що в законодавчому визначенні наводиться елементарна модель зобов'язальних правовідносин (одностороннього зобов'язання, коли на боці боржника є тільки обов'язок, а на боці кредитора – відповідне право вимоги). При цьому розуміння зобов'язання як складного, взаємного правовідношення впливає зі ст.ст. 510 та 538 ЦК України.

Автор доходить висновку, що визнання зобов'язання як елементарної схеми «обов'язок на одній стороні, право – на іншій» призводить до штучного розриву єдиних за своєю метою зв'язків учасників цивільного обороту. Більш ефективним для цивільного обороту є визнання існування складного правовідношення, яке можна називати єдиним терміном «зобов'язання», що може об'єднувати декілька правових зв'язків за схемою «обов'язок – право».

За наявності в договорі декількох обов'язків і кореспондуючих ним прав необхідно вставити, які з них мають спільну мету, саме такі обов'язки та права є змістом єдиного зобов'язання. Якщо ж в договорі передбачені різноспрямовані обов'язки й права, то один договір стане підставою виникнення декількох зобов'язань.

Спільна мета зобов'язання повинна визначатися за метою кредитора в отриманні блага, оскільки він ініціює розвиток самого зобов'язання. У взаємних зобов'язаннях орієнтиром може служити ст. 45 «Право, що застосовується до договору, за відсутності згоди сторін про вибір права» Закону України «Про міжнародне приватне право», яка точно формулює «сильну» сторону зобов'язання (особливі характеристики суб'єктивних прав якої фактично формують особливий вид зобов'язання, відмінний від інших, наприклад, право вимоги передачі речі у власність є характерним для зобов'язань із договорів купівлі-продажу, передача в тимчасове користування – із договорів найму тощо).

ВИСНОВКИ

У **Висновках** за результатами здійсненого дослідження викладені найбільш важливі наукові і практичні результати, отримані в дисертації,

наводяться узагальнення і пропонуються нові вирішення низки теоретичних цивільно-правових проблем зобов'язань, їх цивільно-правового регулювання, пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення цивільного законодавства та практики його застосування, основними з яких є такі:

1. Основною ідеєю дисертації, до якої зводяться всі висновки та рекомендації автора і на якій побудована концепція роботи, є твердження про необхідність побудови загальної теорії зобов'язання, тобто абстрактних основ зобов'язального права (засад, яким має відповідати будь-яке зобов'язальне відношення, якщо інше не зазначено в законі, договорі), яка б відповідала сучасному стану цивілістичної науки, була б обґрунтованою з теоретичної точки зору та яка могла б задовольнити практику застосування норм зобов'язального права. Для цього має бути розглянуто основні характеристики зобов'язання як правовідносин та як підгалузі цивільного права України, що регулює цивільний оборот (зобов'язальне право). Інші питання основної частини зобов'язального права (виконання, забезпечення, наслідків порушення зобов'язання) з успіхом можуть бути вирішені тільки на основі дослідження вищезазначених. Вчення про зобов'язання як учення про основні засади зобов'язання (а не вчення про окремі випадки зобов'язань) отримує сьогодні методологічне значення, стає відправним пунктом подальших досліджень.

2. Зобов'язальне право є підгалуззю цивільного права, що регулює цивільний оборот, тобто відносини з переходу від одних осіб до інших матеріальних та інших благ, що набувають форми зобов'язання, на підставі договору та інших зазначених у законі підстав. При цьому зобов'язальне право України визнається підгалуззю цивільного права, оскільки регулює відносно однорідні договірні та недоговірні зобов'язальні відносини, містить норми загальної та спеціальної дії, що мають предметну та функціональну спрямованість.

3. Цивільно-правове зобов'язання – це цивільне правовідношення, що опосередковує переміщення матеріальних і нематеріальних благ у цивільному обороті, в якому боржник зобов'язаний учинити на користь кредитора певну дію (певні дії) майнового або немайнового характеру чи утриматися від певної дії (певних дій), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (обов'язків), або обидві сторони виступають відносно одна одної кредиторами (щодо прав) і боржниками (щодо обов'язків).

4. Об'єктом зобов'язання є те, на що ці права й обов'язки спрямовані, тобто ті дії, здійснення яких (чи утримання від яких) кредитор має право вимагати від боржника; предметом зобов'язання служать ті матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких сторони вступають у відносини й на які спрямовані їхні дії.

5. Всі види активних дій боржника як об'єкт зобов'язання можна звести до двох. По-перше, «дати» (передати). Група зобов'язань, об'єктом яких є «передача», може бути розподілена на підгрупи в залежності від конкретного предмету передачі, цілі передачі та результату (отриманого правового титулу у особи, яка прийняла майно). Друга група активних дій: «що-небудь зробити» охоплює весь спектр дій, що не охоплюються терміном «дати». Дія, яка становить об'єкт зобов'язання, може бути також негативного характеру (пасивна дія). Такі дії зазвичай лише супроводжують активні дії, але можуть складати і самостійний об'єкт зобов'язання.

6. Дія як об'єкт зобов'язання має бути: 1) здійсненою (можливою фізично); 2) юридично можливою чи правомірною; 3) корисною чи мати цінність для кредитора (чи для третьої особи), тобто кредитор має мати в її здійсненні інтерес (майновий чи/та немайновий); 4) достатньо визначеною.

7. Визначеність об'єкту зобов'язання може бути різною (її межа, міра). Систематизовані різновиди визначеності об'єкту у зобов'язанні: 1) об'єкт конкретно визначений в якості унікальних чи індивідуалізованих дій; 2) об'єкт визначений тільки родом; 3) обсяг обов'язку боржника може бути встановлений тільки в загальному вигляді (алеаторні зобов'язання); 4) об'єкт визначений в якості альтернативного обов'язку.

8. У зобов'язальному правовідношенні можна виокремити декілька різновидів прав сторін: 1) право вимоги кредитора; 2) правоможності боржника, які прямо не кореспондують обов'язкам кредитора, але передбачені у законодавстві (дебіторські правоможності); 3) секундарні права.

Зміст права вимоги кредитора складається з можливостей кредитора вимагати від зобов'язаної особи (боржника) здійснення або утримання від здійснення певної дії (дій), у разі виконання обов'язку – отримати і присвоїти результати такого виконання. Не включається в зміст права вимоги кредитора право на захист в результаті порушення зобов'язання боржником.

9. У зобов'язальному правовідношенні можна виокремити декілька різновидів обов'язків сторін: 1) обов'язки з надання (борг) – головні обов'язки в зобов'язанні, яким кореспондують права кредитора; 2) охоронні обов'язки, які спрямовані на захист інтересів сторін у зобов'язанні, що прямо не пов'язані з наданням; 3) кредиторські обов'язки.

Серед обов'язків боржника з надання (борг) можна виокремити основні обов'язки (які фактично формують зобов'язальне правовідношення як окремий різновид і є визначальними для класифікації різних типів зобов'язань) та додаткові обов'язки (які забезпечують порядок виконання основних обов'язків та характеризуються тим, що не мають зустрічних обов'язків у взаємних зобов'язаннях).

10. Немайнове зобов'язання (зобов'язання із немайновим змістом) – зобов'язальне відношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію нематеріального характеру або утриматися від певної дії (утримання від дій завжди носить нематеріальний характер). Об'єкт немайнового зобов'язання – дії або бездіяльність боржника в зобов'язанні, які носять немайновий характер. Мета зобов'язання – задоволення нематеріальних інтересів фізичних і юридичних осіб.

11. Одним із недоліків у визначенні зобов'язання як моделі правовідношення є те, що в законодавчому визначенні наводиться елементарна модель зобов'язальних правовідносин (одностороннього зобов'язання, коли на боці боржника є тільки обов'язок, а на боці кредитора – відповідне право вимоги). Зміст зобов'язання може мати більш складну структуру: по-перше, боржник може зобов'язуватися вчинити декілька дій, а тому обов'язків у зобов'язанні декілька, і відповідно – прав вимоги; по-друге, обов'язки можуть мати обидві сторони зобов'язання, і відповідно, обидві сторони будуть мати кореспондуючі права вимоги.

12. На підставі дослідження ознак та елементів зобов'язального відношення доведена доцільність удосконалення законодавчого визначення поняття «зобов'язання» щодо уточнення у ст. 509 ЦК України України про цивільно-правовий характер відношення, можливість виникнення обов'язку боржника майнового чи немайнового характеру, множинність дій як об'єкта зобов'язання, можливість виникнення взаємного зобов'язання, встановлення критеріїв відмежування немайнових зобов'язань із різного роду побутовими обіцянками, моральними зобов'язаннями, уточнення підстав виникнення зобов'язання, а також встановлення вимог до форми вчинення правочину, який породжуватиме зобов'язання із немайновим змістом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

I. Монографія:

Голубева Н.Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання: монографія /Н.Ю. Голубева. – О.: Фенікс, 2013. – 642 с.

II. Статті у фахових виданнях:

1. Голубева Н.Ю. Проблема класифікації недоговірних зобов'язань // Актуальні проблеми держави та права: Збірник наукових праць. Вип. 31. – Одеса: Юрид. літ.-пра, 2006. – С. 74-77.

2. Голубева Н.Ю. Юридична природа конкурсу з метою укладення договору // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Вип. 25. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2006. – С. 246-253.
3. Голубева Н.Ю. Принципи цивільного права як методологічна основа цивільного права України // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Вип. 33. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2007. – С. 18-22.
4. Голубева Н.Ю. Загальна характеристика принципів цивільного права України // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Вип. 34. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2007. – С. 282-286.
5. Голубева Н.Ю. Правова природа загальних засад цивільного законодавства України // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Вип. 38. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2007. – С. 18-22.
6. Голубева Н.Ю. Розмежування конкурсу як різновиду публічної обіцянки винагороди та конкурсу як способу укладення договору // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Вип. 39. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2008. – С. 227-234.
7. Голубева Н.Ю. Класифікаційні критерії для побудування системи принципів цивільного права України // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 43. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2008. – С. 211-214.
8. Голубева Н.Ю. Система принципів цивільного права України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Вип. 9. – Ужгород: УжНУ, 2008. – С. 268-270.
9. Голубева Н.Ю. Захист права власності при позбавленні власника володіння (віндикаційний позов) // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 42. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2008. – С. 94-99.
10. Голубева Н.Ю. Свобода договору як принцип цивільного права // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 51. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2009. – С. 65-70.
11. Голубева Н.Ю. Поняття зобов'язання в цивільному праві / Н.Ю. Голубева // Південноукраїнський правничий часопис: Щоквартал. наук. журн. – 2010. – №3. – С. 68-70.
12. Голубева Н.Ю. Система зобов'язань у цивільному праві України / Н.Ю. Голубева // Наукові праці Одеської національної юридичної академії: збірник наукових праць. – Т. 9. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2010. – С. 241-247.
13. Голубева Н.Ю. Поняття та система принципів цивільного процесуального права // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 53. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2010. – С. 103-114.
14. Голубева Н.Ю. Характеристика елементів зобов'язання // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 59. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2011. – С. 468-475.

15. Голубева Н.Ю. Проблеми цивільно-правового регулювання рентних зобов'язань // Науковий вісник Ужгородського національного університету: збірник наукових праць. Серія Право. Випуск 15. Частина 1. – Ужгород: УжНУ, 2011. – С. 155-158.
16. Голубева Н.Ю. Класифікація зобов'язань у цивільному праві // Збірник наукових праць за результатами міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми цивільного права». – Харків, 2012. – С. 317-321.
17. Голубева Н.Ю. Особливості зобов'язань, що виникають з договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 66. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2012. – С. 86-92.
18. Голубева Н.Ю. Дійсність немайнових зобов'язань за ЦК України / Н.Ю. Голубева // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: збірник наукових праць. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2012. – Том XII. – С. 300-313.
19. Голубева Н.Ю. Критерії розмежування зобов'язань із нематеріальним змістом від «моральних» обов'язків осіб // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Право». Вип. 1028. – Харків: Вид-во ХДУ ім. В.Н. Каразіна, 2012 – С. 154-157.
20. Голубева Н.Ю. Співвідношення понять «зобов'язання» та «обов'язок» // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Вип. 18. – Ужгород: УжНУ «Говерла», 2012. – С. 76-79.
21. Голубева Н. Особенности реализации кредиторских обязанностей в обязательстве // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь». – 2013. – №1 (253). – С. 21-24.
22. Голубева Н. Обязанности должника как составляющая содержания обязательственных правоотношений // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь». – 2013. – №2 (254). – С. 37-41.
23. Голубева Н.Ю. К вопросу о некоторых принципах обязательственного права // Вестник Пермского университета. Юридические науки. – 2013. – №1 (19). – С. 135-145.

III. Тези доповідей та наукові статті, опубліковані в інших виданнях:

1. Голубева Н.Ю. Вчення про зобов'язання у давньоримському цивільному праві // Часопис цивілістики: Наук.-практ. журн. – 2010. – №10. – С. 93-95.
2. Голубева Н.Ю. Класифікація зобов'язань у цивільному праві // Часопис цивілістики: Наук.-практ. журн. – 2010. – №9. – С. 13-16.
3. Голубева Н.Ю. Категорія зобов'язання у давньоримському цивільному праві // Часопис цивілістики: Наук.-практ. журн. – 2011. – №11. – С. 60-64.

4. Голубева Н.Ю. Підстави виникнення зобов'язальних правовідносин у цивільному праві Давнього Риму // Часопис цивілістики: Наук.-практ. журн. – 2012. – №12. – С. 45-48.
5. Голубева Н.Ю. Ознаки та умови публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу // Практика виборчого процесу в Україні та проблеми його правового регулювання: 36. тез та доповідей: Всеукр. наук.-практ. конф. 18-19 листопада 2005 р. – Одеса: Фенікс, 2005. – С. 141-145.
6. Голубева Н.Ю. Правова природа рекламних заходів у вигляді розіграшів та стимулюючих ігор // Римське право та сучасність. Матеріали IV наукової конференції 19-20 травня 2006 р. – Одеса: Фенікс, 2006. – С. 113-114.
7. Голубева Н.Ю. Ознаки публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу //Правове життя сучасної України. Тези доповідей 9-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА 26 квітня 2006 р. – Одеса: Фенікс, 2006. – С. 233-235.
8. Голубева Н.Ю. Ознаки зобов'язання із публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу // Проблеми правового забезпечення підприємницької діяльності, пов'язаної з морем: Тези доповідей науково-практичної конференції 17 березня 2006 р. – Одеса, 2006: Фенікс. – С. 71-73.
9. Голубева Н.Ю. Правова природа загальних засад цивільного законодавства України //Правове життя сучасної України: Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції 27-28 квітня 2007 р. – Одеса: Фенікс, 2007. – С. 233-235.
10. Голубева Н.Ю. Загальні засади цивільного законодавства та принципи цивільного права України //Матеріали Міжнародної наукової конференції «Життя І.В. Шерешевського як духовна єдність між поколіннями юристів» (присвячено 120-річчю від дня народження) 13 грудня 2008 р. – Одеса: Фенікс, 2008. – С.11-14.
11. Голубева Н.Ю. Класифікаційні критерії побудування системи принципів цивільного права України //Правове життя сучасної України: Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції 18-19 квітня 2008 р. – Одеса: Фенікс, 2008. – С. 268-269.
12. Голубева Н.Ю. Розмежування конкурсу як різновиду публічної обіцянки винагороди та конкурсу як способу укладення договору //Підприємництво і море: тези доповідей круглого столу 26 листопада 2007 р. – Одеса: Фенікс, 2008. – С. 136-137.
13. Голубева Н.Ю. Принцип свободи договору у цивільному праві // Римське право та сучасність. Матеріали V науково-методичної конференції 30-31 травня 2008 р. – Одеса: Фенікс, 2008. – С. 41-42.

14. Голубєва Н.Ю. Загальні засади цивільного законодавства України //Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 10 квітня 2009 р. – Одеса: ОДУВС, 2009. – С. 112-113.
15. Голубєва Н.Ю. Правове регулювання розіграшів та стимулюючих ігор, що проводяться у ЗМІ //Правове життя сучасної України: Тези доповідей Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу 5-6 червня 2009 р. – Одеса: Фенікс, 2009. – С. 337-339.
16. Голубєва Н.Ю. До питання класифікації недоговірних зобов'язань // Юридичні особи публічного права як учасники цивільних правовідносин: круглий стіл, 19 лютого 2009 р.: тези доп. – Ірпінь, 2009. – С. 22.
17. Голубєва Н.Ю. Принципи сімейного права України //Актуальні проблеми цивільного права та процесу: матер. Міжнародної наукової конференції, присвяч. пам'яті Ю.С. Червоного 12 лютого 2010 р. – Одеса: Фенікс, 2010. – С. 17-20.
18. Голубєва Н.Ю. Принципи сімейного права України // Правове життя сучасної України: тези доповідей Міжнародна наукова конференція професорсько-викладацького та аспірантського складу 21-22 травня 2010 р. – Одеса: Фенікс, 2010. – С. 387-390.
19. Голубєва Н.Ю. Формування категорії «зобов'язання» у цивільному праві // Римське право і сучасність (Шерешевські читання): матер. Міжнар. наук. конф. 4 грудня 2010 р. – Одеса: Фенікс, 2010. – С. 86-88.
20. Голубєва Н.Ю. Поняття зобов'язання //Правове життя сучасної України: Матер. міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу 20-21 травня 2011 р. – Одеса: Фенікс, 2011. – С. 302-304.
21. Голубєва Н.Ю. Проблеми регулювання рентних зобов'язань у ЦК України // Римське право і сучасність: Матер. Міжнар. наук. конф. 28 травня 2011 р. – Одеса: Фенікс, 2011. – С. 82-85.
22. Голубєва Н.Ю. Співвідношення гарантії та поруки за цивільним законодавством України // Проблеми забезпечення зобов'язань: Матер. міжвуз. наук.-практ. конференції 3 березня 2011 р. – Одеса: ОДУВС, 2011. – С. 39-41.
23. Голубєва Н.Ю. Недоліки регулювання рентних зобов'язань у ЦК України // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвєєвські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 10 листопада 2011 р. – К.: КНТ, 2012. – С. 414-416.
24. Голубєва Н.Ю. Методологічні засади визначення категорії «цивільні» та «господарські» зобов'язання //Правове життя сучасної України: Матер.

- міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу 20–21 квітня 2012 р. – Т. 3. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 143-145.
25. Голубева Н.Ю. Зобов'язальне право як підгалузь цивільного права // Проблеми вдосконалення цивільного законодавства України: матеріали Круглого столу 12 травня 2012 р. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 12-14.
 26. Голубева Н.Ю. Проблеми регулювання рентних зобов'язань у ЦК України // Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І.В. Шерешевського: «Основи цивільного законодавства СРСР 1961 року» та їх вплив на формування сучасного цивільного законодавства України (до 50-річчя прийняття «Основ цивільного законодавства СРСР 1961 року»): матеріали наукової Інтернет-конференції, 6 грудня 2012 р. – С. 44-47.
 27. Голубева Н.Ю. До питання про систему зобов'язального права // Правове життя сучасної України: Матер. міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу 20–21 квітня 2012 р. – Т. 3. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 25-27.
 28. Голубева Н.Ю. Підстави виникнення зобов'язань за римським правом // Римське право і сучасність: матеріали Міжнародної наукової конференції 11 травня 2012 р. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. – С. 10-12.
 29. Голубева Н.Ю. Співвідношення поняття «зобов'язання» та «обов'язок» // Правова система України в умовах державних реформаційних процесів сьогодення: Матер. міжн. наук.-практ. конференції 26-27 жовтня 2012 р., м. Ужгород. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2012. – С. 91-94.
 30. Голубева Н.Ю. Вдосконалення зобов'язального права України щодо визнання дійсними нематеріальних зобов'язань // Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства на сучасному етапі: матеріали Круглого столу 9 жовтня 2012 р. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 69-73.
 31. Голубева Н.Ю. До питання про суб'єкти зобов'язання // Приватноправове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспектива. Матер. міжн. наук.-практ. конф. 19-20 квітня 2012 р. – К.: ТОВ Білоцерківдрук, 2013. – С. 268-271.
 32. Голубева Н.Ю. Поняття складного за змістом зобов'язання // Правове життя сучасної України: Матер. міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу 16-17 квітня 2013 р. – Т. 2. – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 559-561.
 33. Голубева Н.Ю. Ознаки складного за змістом зобов'язання // Римське право і сучасність: матер. Міжнар. наук. конф. 24 травня 2013 р. – Т. 1. – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 70-72.

IV. Інші публікації, що додатково висвітлюють основний зміст дисертації:

1. Цивільне право України (традиції та новації): монографія /За заг. ред. Є.О. Харитонов, Т.С. Ківалової, О.І. Харитонової; науков. ред. - Н.Ю. Голубева – Одеса: Фенікс, 2010. – 700 с. (с. 112-134, 472-502).

2. Цивільне законодавство України (основні категорії, принципи та концепти): монографія /авт.кол; за заг. ред. Є.О. Харитонова. – Одеса: Фенікс, 2012. – 344 с. (с. 162-176).
3. Цивільне право України. Підручник. Том. 3. /За ред. Є.О. Харитонова. – Одеса: Юрид. літ-ра., 2006. – 832 с. (с. 465-483, 699-730).
4. Господарський кодекс України: науково-практ. комент. – [2-е вид., доп. та перероб.] /За ред. О.І. Харитонової. – Х.: Одиссей, 2006. – 832 с. (с. 331-363, 374-401).
5. Навчально-методичний посібник для підготовки до здачі екзамену з курсу «Цивільне та сімейне право». Частина 1 /За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Х.: ТОВ «Одиссей», 2007. – 320 с. (с. 180-193, 230-276).
6. Навчально-методичний посібник для підготовки до здачі екзамену з курсу «Цивільне та сімейне право». Частина 2 / За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Х.: ТОВ «Одиссей», 2007. – 592 с. (с. 4-23, 55-81, 283-307, 351-360, 397-413).
7. Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под ред. Е.И. Харитоновой. – Х.: «Одиссей», 2007. – 752 с. (с. 314-344, 355-380).
8. Цивільне право України: підруч.: в 2-х т.: Т. 1: підруч. / За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Х.: Одиссей, 2008. – 832 с. (с. 8-10, 612-622).
9. Цивільне право України: підруч.: у 2-х т.: Том 2 / За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Х.: Одиссей, 2008. – 872 с. (с. 5-52, 157-166, 448-463, 650-678).
10. Гражданский кодекс Украины: научно-практ. комент. /Под ред. Е.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевой. – [6-е изд., с изм. и доп.]. – Х.: Одиссей, 2009. – 950 с. (с. 386-394, 531-545, 919-932, 1035-1050, 1189-1195).
11. Цивільний кодекс України: науково-практ. комент. – [2-е вид.]. /За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубевої. – К.: Правова єдність. – 2009. – 740 с. (с. 239-245, 312-330, 364-388, 549-572, 585-592, 626-638).
12. Цивільний кодекс України: науково-практ. комент. – [6-е вид.] / За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Х.: Одиссей, 2009. – 1200 с. (с. 386-395, 526-544, 919-933, 1035-1049, 1189-1195).
13. Цивільне право України: навчал. посіб. /За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2009. – 280 с. (с. 91-135, 146-158, 170, 194-197, 208-213).
14. Цивільне та сімейне право України: підруч. /За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – К.: Правова єдність, 2009. – 968 с. (с. 23-27, 389-394, 504-525, 536, 551, 723-742, 772-775, 804-822).

15. Житловий кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Х.: Одіссей, 2009. – 480 с. (с. 10, 34-35, 103, 110, 148-182, 363-365, 388).
16. Жилищный кодекс Украины: научно-практический комментарий / Под ред. Е.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевой. – Х.: ООО «Одиссей», 2009. – 512 с. (с. 11, 35, 104, 111, 149-183, 364-366).
17. Зобов'язальне право України (елементарний курс): навч. пос. /за заг. ред. С.В. Резніченка; ОДУВС. – Одеса: ОДУВС, 2010. – 346 с. (с. 276-281).
18. Сімейне право України: Підручник /За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2010. – 320 с. (с. 18-30, 189-198, 295-301).
19. Зобов'язальне право України: Підручник /За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2011. – 848 с. (с. 8-68, 202-207, 242-249, 302-305, 455-480, 602-612, 714-733).
20. Харитонов Є.О., Голубева Н.Ю. Цивільне право України: посібник для підготовки до іспиту. Частина перша. – Х.: Одіссей, 2011. – 248 с. (с. 138-145, 177-212).
21. Харитонов Є.О., Голубева Н.Ю. Цивільне право України: посібник для підготовки до іспиту. Частина друга. Зобов'язальне право. – Х.: Одіссей, 2011. – 256 с. (с. 4-219).
22. Цивільне право України: Особлива частина : підручник / За ред. В.Г. Фазикоша, С.Б. Булеци. – К.: Знання, 2013. – 751 с. (с. 357-373, 426-441, 526-551, 567-652).

АНОТАЦІЯ

Голубева Н.Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2013.

Дисертація містить комплексний аналіз теоретичних і практичних проблем правового регулювання зобов'язальних відносин: поняття зобов'язання у цивільному праві, його об'єкту, змісту тощо. У процесі дослідження формується цивільно-правова теорія зобов'язань у системі цивільного права.

Розглянуто питання щодо сутності зобов'язань та обґрунтовано необхідність розгляду їх в якості підгалузі цивільного права (зобов'язального права) та як специфічних цивільних відносин. Здійснено аналіз особливостей предмету, принципів та функцій зобов'язального права. Запропоновано визначення поняття зобов'язального права.

Визначено поняття зобов'язання та запропоновані шляхи вдосконалення його законодавчого визначення. Досліджено елементи зобов'язальних правовідносин. Встановлено співвідношення таких категорій як: «об'єкт зобов'язання», «предмет зобов'язання», «предмет виконання зобов'язання», «предмет договору», «об'єкт договору» та сферу їх застосування. Охарактеризовано різновиди об'єкту зобов'язання, вимоги до них. Проаналізовано права та обов'язки сторін зобов'язання та доведено можливість виокремлення у зобов'язальному правовідношенні декількох різновидів обов'язків: обов'язки з надання (борг), які можна поділити на основні та додаткові; охоронні обов'язки, кредиторські обов'язки. Доведено можливість виокремлення у зобов'язальному правовідношенні декількох різновидів прав сторін: право вимоги кредитора, дебіторські правоможності, секундарні права. Обґрунтовано існування немайнових зобов'язань, двосторонньо-зобов'язуючих зобов'язань.

Ключові слова: зобов'язання, зобов'язальне право, об'єкт зобов'язання, предмет зобов'язання, право вимоги, борг, об'єкт цивільних прав.

АННОТАЦИЯ

Голубева Н.Ю. Обязательство в гражданском праве Украины: методологические основы правового регулирования. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2013.

Диссертация содержит комплексный анализ теоретических и практических проблем правового регулирования обязательственных отношений: понятия обязательства в гражданском праве, его объекта, содержания и т.д. В процессе исследования формируется гражданско-правовая теория обязательств в системе гражданского права.

Основной идеей диссертации, к которой сводятся все выводы и рекомендации автора и на которой построена концепция работы, является утверждение о необходимости формирования общей теории об обязательствах, отвечающей современному состоянию цивилистической науки, обоснованной с теоретической и практической точек зрения.

Для достижения поставленной цели, в частности, исследован вопрос о понимании сущности обязательств, в результате чего сделан вывод о необходимости рассмотрения их в качестве подотрасли гражданского права (обязательственного права) и как специфических гражданских отношений. Осуществлен анализ особенностей предмета, принципов и функций обязательственного права.

Определено понятие обязательства как гражданского правоотношения, опосредующего перемещение материальных и нематериальных благ в

гражданском обороте, в котором должник обязан совершить в пользу кредитора определенное действие (действия) имущественного или неимущественного характера или воздержаться от определенного действия (действий), а кредитор имеет право требовать от должника выполнения его обязанности (обязанностей), или обе стороны выступают относительно друг друга в качестве кредиторов (относительно прав) и должников (относительно обязанностей).

Предложены пути совершенствования законодательного определения обязательства относительно уточнения о гражданско-правовом характере отношения, возможности возникновения обязанности должника имущественного или неимущественного характера, множественности действий как объекта обязательства, возможности возникновения двусторонне-обязывающего обязательства, установления критериев отграничения неимущественных обязательств от разного рода бытовых обещаний, моральных обязательств, уточнения оснований возникновения обязательства, а также установления требований к форме совершения сделки, порождающей обязательство с неимущественным содержанием.

Установлено соотношение таких категорий, как: «объект обязательства», «предмет обязательства», «предмет выполнения обязательства», «предмет договора», «объект договора» и область их применения.

Исследованы разновидности объекта обязательства, требования к нему, а именно, действие как объект обязательства должно быть: возможным физически и юридически, полезным, достаточно определенным. При этом систематизированы разновидности определенности объекта в обязательстве: 1) объект точно определен в качестве уникальных или индивидуализированных действий; 2) объект определен только родом (генерически); 3) объем обязанности должника установлен только в общем виде (алеаторные обязанности); 4) объект определен в качестве альтернативной обязанности.

Сделан вывод о возможности выделения в обязательственном правоотношении нескольких разновидностей обязанностей: 1) обязанности по предоставлению (долг) – основные обязанности в обязательстве, которым корреспондируют права кредитора (делятся на основные и дополнительные); 2) охранительные обязанности, которые направлены на защиту интересов сторон в обязательстве, прямо не связанные с предоставлением; 3) кредиторские обязанности. Доказана возможность выделения в обязательственном правоотношении нескольких разновидностей прав сторон: право требования кредитора; правомочности должника, которые прямо не корреспондируют обязанностям кредитора, но предусмотрены в законодательстве (дебиторские правомочности); секундарные права.

Обоснован вывод о существовании двусторонне-обязывающих обязательств. Доказано существование неимущественных обязательств (обязательств с неимущественным содержанием), которые не опосредствуют товарного обмена на примере безоплатного договора поручения, обязательства

из публичного обещания вознаграждения по результатам конкурса (если обещано моральное поощрение за результат, который также не носит имущественный характер), обязательства из предварительного договора.

Ключевые слова: обязательство, обязательственное право, объект обязательства, предмет обязательства, право требования, долг, объект гражданских прав.

SUMMARY

Golubeva N.J. Obligation in civil law of Ukraine: methodological bases of legal regulation. – Manuscript.

Thesis for the Scientific Degree of Doctor of Law. Speciality 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law, Private International Law. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2013.

The thesis provides a comprehensive analysis of theoretical and practical problems of civil binding relationships: concept and civil regulation of obligations, their object and content etc.

In particular, the question of liability essence is considered, resulting to the conclusion of their consideration necessity as a sub-branch of civil law (law of obligations) and as specific civil relations. The analysis of subject, principles and functions peculiarities of the obligation law has been made. The definition of the obligation law has been proposed.

The obligation notion has been determined and ways of legislative improvement of obligation definition have been proposed. The object and content as elements of obligation relationships have been examined. The correlation between the following categories has been established: «obligations object», «obligations subject», «subject of the obligations fulfillment», «subject of the contract», «object of the contract» and their scope. Different types of obligations object and their requirements have been examined. The rights and obligations of the parties' obligations have been analyzed and the ability of separation of several kinds of obligations in binding relationship has been proved: obligations to provide (debt) that can be divided into primary and secondary, security obligations and credit obligations. The possibility of isolation in several types of party's rights in the binding relationship has been proved: the right of the creditor, debit powers, secondary rights. The justification of non-property obligations existence, of bilateral-binding obligations has been made.

In the process of examination, the civil law theory of obligations in the civil law system has been formed.

Keywords: obligation, obligation law, the object of obligation, the subject of obligation, claim, debt, the object of civil rights.